

23.97x27.52	1	14	עמוד	ספרים - הארץ	12/04/2019	68031608-2
סטמוצ'ה: ביוגרפיה של רחוב יהודי בוורשה - מאת בני מ - 25910						

ג'וליה פרמנטו

סמוצ'ה הוא אולי מעין רחוב נווה שאנן שליד התחנה המרכזית בתל אביב, כותב המתרגם, העיתונאי והסופר בני מר בפתח ספרו החדש "סמוצ'ה", העוסק ברחוב בשם זה בוורשה. הרחוב הוורשאי, בדימויו הספרותי ובמציאות, הוא רחוב נידח, מלוכלך ומוזנח שבו חיו בין שתי מלחמות העולם בעיקר יהודים. הפולנים האמינו כי ללא יהודים אין מה לחפש בסמוצ'ה, ומכאן ההשוואה של מר לנווה שאנן – רחוב שוקק בתוך עיר גדולה, מובלעת זרה, שטח הפקר, ובכל זאת עולם ומלואו של תרבות, שפה, מאכלים וריחות, שחיים בו הקליינע מענטשעלעך" – האנשים הקטנים. אסכולה מחקרית זו מזוהה עם "היסטוריית הלייבור החדשה", ענף בהיסטוריה חברתית ששאף להזיז את הדיסציפלינה לכיוון מחקרי המתמקד בחוויותיהם של פועלים, נשים ובני מיעוטים, במקום מחקר היסטורי המתמקד במוסדות ובאליטות. לכן ההשוואה בין נווה שאנן לסמוצ'ה בתחילת הספר אפקטיבית, שהרי כל ישראלי שחצה בעשור האחרון את מדרחוב נווה שאנן הרגיש בוודאי את תחושת המובלע עת הזרה שמר מדבר עליה ואת תחושת הזרות המפפעפת מכל פינה והמהולה בסקרנות, ניכור ואולי אף חשש. בכואנו לסייר עם מר בסמוצ'ה, עלינו הקוראים לאמץ הלך רוח דומה. אך לסיור בסמוצ'ה מר מגיע נטול אקוויטיקה וחשש, וכאן מור בניגוד להיסטוריונים רבים, אין הוא מעיר ניין להתמקד בסופרים, משכילים, אדמורים ופועלים פוליטיים אלא ביהודים אלמונים, חסי רי ייחוס ורובם קשי יום שחיו בתוך האי המבור דד שלהם בבירת פולין בין שתי מלחמות עולם.

אחד הדברים המרשימים ומעוררי ההש תאות בספר הזה הוא עמדתו של מר כלפי מר שאי המחקר שלו: הוא מלא חמלה וסקרנות אמיתית כלפיהם. אין לו משנה סדורה, הוא לא מנסה להוכיח לנו משהו על חיי הגלות, הציונות, השואה, על חורבן יהדות אשכנז במאה ה-20. המניע המחקרי שלו פשוט להפליא: לאורך כל הספר נדמה כי כל מה שהיה רוצה מר לעשות הוא לעצום את העיניים ולחזור לוורשה, לשוטט בסמוצ'ה בשנות ה-20 וה-30, לקרוא את העיתון נים היידיים "היינט" ו"אונזער עקספרעס" בבית קפה, לפטפט בידיש עם עוברי אורח, לפרוע את שערים של הילדים המשחקים שם ברחוב ואולי לחלוק איתם פרוסת לחם, ובשעות הערב – ללכת לראות את השחקנית רגינה צוקר משגעת את הקהל בהצגה מלודרמטית דביקה בתיאטרון העממי שפעל בסמוצ'ה.

הרצון שלו לעצום את העיניים ולשגר את עצמו לסמוצ'ה כל כך חזק וכן עד כי הוא מצליח לבנות בספרו מכונת זמן אמיתית. אפשר לדמות את הקריאה בספר לנסיעה באוטובוס קסמים החוצה זמן ומרחב יהודי, כשהמדריך מר כמו עומד ליד הנהג ומסביר למשתתפי הטיוול המאורגן מה ראות עיניהם. הטיוול כולל גם הפסקות מתוכננות: בצהריים נסעד את לבנו במסעדה הוותיקה של י אלקנבוים, שבה "המטבח מנוהל על ידי טבח נודע בקהל הוורשאי. מוגשות בה ארוחות בוקר, צהריים וערב – מן המאכלים המוכתרים הטעמיים ובמחירים זולים, כפי שתוכלו להשתכנע בעצמכם: ... דג ופיתיתים – 1.20 (ולוטי); קרופניק עם בשר – 0.60" (עמוד 121).

את הקינוח נאכל בסמוצ'ה 26 – גלידה בקונדיטוריה "צוקייריניה גולדהורן", ולא חוק משם, בסמוצ'ה 24, נירגע עם כוס תה בבית התה של פייגא וילדה.

אבל אל תבוכו את כל הולוטי שלכם על מטעמים סמוצ'איים כי את אחר הצהריים נעביר בכואנו ואיך נראה הבואר היהודי בסמוצ'ה? ככל הנראה, כמו בואר טיפוס באנטליה. מר מביא ציטוטים המתייחסים לבואר, שנפתח ב-1904, כמיום בעל ניחוחות

חיתה לו ביציאה ונשא אותו על כפיו. אוי לו למי שנאלץ לשחק עריץ, שפיתה נערה עדינה. הוא נאלץ לחכות בתיאטרון עד שהקהל התפור, אחרת היו עלולים לשבור את עצמותיו. סמוצ'ה לא הלך לתיאטרון כדי להתבדר ולבלות במשך כמה שעות. סמוצ'ה הלך לשם כדי לחוות את חייו המסכנים, לבכות בטרגדיות של אחרים על הטרגדיות של עצמו ולשמוח בשמחת הזולת, אם לא היתה לו סיבה משל עצמו" (עמוד 151).

בניסיון להקים לתחייה את החיים השוקקים בסמוצ'ה, מר משתמש בכל האמצעים האפשריים: הוא נע ונד בין עדויות, קטעי יומן, דיווחי עיתונות, יצירות ספרות ואף תצלומים מעטים. הוא עושה זאת בשקדנות רבה ובחן רב יותר כדי לרגע מאמין הקורא כי החיים היהודיים ברחוב הזה עדיין מתקיימים. "על החיים הרבים הללו אני מבקש לכתוב כאן – החיים שעוד מעט עתידה להתרגש עליהם השואה", הוא מצהיר בפתח הספר "אני מעדיף לא להישיר אליה מבט, אלא להתבונן בה בעקיפין, לפניה או אחריה. בעיקר לפניה: מה שמתואר כאן, ומה שאני מנסה בכ" לל לעשות, הוא לתאר את החיים שנחיו כאן, ברחוב סמוצ'ה" (עמודים 8-9). הע" מדה הכמעט מיתממת הזאת של מר היא שהופכת את ספרו לכל כך נעים וכובש לקריאה, ובספר מחקר היסטורי על יהדות פולין בין שתי מלחמות העולם זו היא מע" לתו המשמעותית.

מר כותב כי כדי לחזור לסמוצ'ה יש להתחיל מהסוף: "שכונת מורנוב, שרחוב סמוצ'ה חוצה אותה מצפון לדרום, נהפ" כה לחלק הצפוני של גטו ורשה. גבול הג" טו המורחבי עבר כקילומטר מכאן, וגבו" לו המערבי – כשני קילומטרים מערבה מכאן, מערב לכית הקברות היהודי. בת" ווח, פחות או יותר, עבר רחוב סמוצ'ה, ובו נקבע גבול הגטו המצומצם אחרי ש-300 אלף מיתשביו נשלחו לטרבלינקה" (עמוד 15). זיכרון "הסוף" מופיע בעיקר בפרקיו הראשונים של הספר, וככל שאנו מעמי" קים במסע בסמוצ'ה, זיכרון השואה, כפי שהוא מקועקע בזיכרון הישראלי הקולי קטיבי, הולך ומתפוגג. מר מקים לתחייה עולם שלם שנוגח כמעט לגמרי: במחקרו הוא מתמסר לחיים עצמם, ליום יומיותם הפשוטה והמענגת. אין כאן גדולה של מחשבה יהודית, אין דיון בתהליכי עומק של מודרניזציה וחילון, אין מופעים מח" רידים של אנטישמיות ואין ספרות מופת. מה יש? יש לחם, קשוי פרנסה, שכר די" רה שצריך לשלם. בין לבין עושים קצת קניות בבואר ובערב מצטופפים ובוכים בתיאטרון. אלה החיים עצמם, כפי שהם מתקיימים ונשכחים לפני שההיסטוריה מחקבת אותם לצרכיה.

היסטוריונים רבים זעקו את זעקת השואה עד שלא היה אפשר לשמוע דבר מלבדה. הזעקה הזאת גם צבעה באופן מובהק את חייהם של הקליינע מענטשעלעך, אלה שחייהם התהפכו עליהם ביום בהיר ב-1 בספטמבר 1939 עם פלישת הנאצים לפולין. ההיס" טוריה שללה מהם את היותם "קליינע מענטשעלעך" שחיו בר" חוב סביר אחד, קצת מוזנח, בעיר גדולה וקרה במזרח אירופה, ומאותו יום נהפכו כל דרי רחוב סמוצ'ה ועוד רבים אחרים גם לדימוי. שהרי דימוי העוני, הנידחות והעליבות הקיומית של תושבי סמוצ'ה הלך והתגלגל אל הדימוי המאוחר יותר שלהם כמי שהלכו "כצאן לטבח". התגלגלות הדימוי הזה חשובה מאין כמוה במחשבה היהודית המודרנית וההשלכות הקריטיות שלה מהדהדות עד היום. המהלך של מר, המשחרר את האנשים הק" טנים מעול הדימוי הזה, הוא קודם כל מהלך אנושי, ורק אחר כך גם מהלך פוליטי חשוב. ■

מזרחיים וכוונתם לומר כי "הבואר המזרחי יהודי הוא בעצם נטע זר בוורשה" (עמוד 127). יוסף רובינשטיין (1978-1905) תיאר את הבואר בשירו "מוצאי שבת בסמוצ'ה": "...שבת יצאה. מכל מפ" תן נקי / יוצאים לעוד שבוע, לשאתו; / פותחים את החנות, אומ" רים – אף כי / נבלע בקול פיהוק – שבוע טוב. / קצב סוחב בשר עגל בבואר; / מעל נשמע בקול צרח רב"און / פיוט של יום כי" פור בגרמופון" (עמוד 129).

וגם לפנות ערב לא נשתעמם בטיוול המאורגן בסמוצ'ה – זה הזמן להוציא את השמלות מן המזוודות ולעטות את הכובעים (או לפחות את הממחטות) כי הולכים לתיאטרון. אך אין מדובר בהצ" גות איכות, בסמוצ'ה אוהבים טראש או כמו שהוא נקרא בידיש: "שונד". לא היה בוורשה עוד תיאטרון אחד שבו הקהל הזהה כל כך עם השחקנים כמו התיאטרון בסמוצ'ה", כתב משה זונשיין המצוטט בספר. "אשרי השחקן שוכה לגלם תפקיד נתמה. סמוצ'ה

רחובות האתמול

בספרו מקים בני מר לתחייה את עולמם של יהודי פולין לפני השואה דרך סיפורו של רחוב אחד בוורשה, על האנשים האלמונים, חסרי הייחוס וקשי היום שחיו בו. הדבר המרשים בספר הוא החמלה והסקרנות האמיתיים שמגלה המחבר כלפי גיבוריו

הבואר ברחוב סמוצ'ה בוורשה ב-1938, תצלום מתוך הספר. מסע במכונת זמן

סמוצ'ה: ביוגרפיה של רחוב יהודי בוורשה

בני מר

עורך מדעי: אברהם נוברטרון. הוצאת בית שלום עליכם ומאגנס, 258 עמודים, 88 שקלים

